

NÄFVEQVARNS
— kvalitetsgutods

SVENSKA
KULTURFÖRLAGET

OM FRANKOSTÄMPLINGSMASKINERNAS INFÖRANDE I SVERIGE

Av Gösta Sundman

Ordet »frankostämpel» förekommer i två olika betydelser i de postala författningarna. I Allmän poststadga (1941 års upplaga) kan man finna ordet på sid. 69 under rubriken »Frankotecken». Där används det i ena betydelsen som benämning för sådana valörstämplor, som är tryckta på s. k. helsaker (brevkort, kortbrev och frankokuvert), och i den andra som beteckning för de stämpelavtryck, som anbringas på olika slags postförsändelser medelst frankostämplingsmaskin. Den förra betydelsen är den äldsta (från början av 1870-talet), den senare tillkom först i samband med frankostämplingsmaskinernas introducerande i Sverige den 1 oktober 1926. I den internationella postutväxlingen blev frankering med dylika maskiner godkänd några år tidigare, nämligen vid världspostkongressen i Madrid 1920 (huvudkonventionen art. B och expeditionsreglementet art. VI). För den läsare, som tilläventyrs svävar i okunnighet om vad som menas med en frankostämplingsmaskin, må här i korthet meddelas, att sådan maskin används — efter vederbörligt tillstånd av postal myndighet — för frankering av postförsändelser, som eljest skall frankeras med frimärken. Innehavare av dylik maskin har att till postverket erlægga kontant betalning med belopp, som svarar mot förbrukningen av frankostämplarna.

Ledningen för det svenska postverket intog vid 20-talets början en avvaktande hållning gentemot de nya metoder, som praktiserades på sina håll i utlandet för att medelst frankostämplingsmaskiner förse postförsändelser med avtryck av valörstämplor i st. f. med frimärken. Detta framgår bl. a. av innehållet i en »föredragningspromemoria», som med all sannolikhet legat till grund för ett uttalande av dåvarande generaldirektören Julius Juhlin vid föredragning i poststyrelsen den 29 februari

1924 av en framställning från Sveriges Skeppsklarerare- och Skeppsmäklareförening i Stockholm. Nämnda förening, som hade erfarit, »att inom Kungl. Styrelsen påginge en utredning angående införande av poststämpel», ville livligt tillstyrka åtgärder i detta syfte. I framställningen påtalades, att frimärkssystemet kunde bli olycksbringande för mången yngling, som hade att taga befattning med frimärkspåsättandet, därigenom att det inledde dem i frestelse att göra tillgrepp ur arbetsgivarens frimärksskassa. Genom ett stämpelsystem skulle dessa faror elimineras. Vidare skulle även det tidsödande besväret att klistra på frimärken försvinna.

Styrelsen var emellertid vid detta tillfälle ej beredd att taga ställning till frågan om införande av frankostämpelmaskiner i Sverige och resolverade, att framställningen — trots den behjärtansvärda motiveringen — för det dåvarande ej skulle föranleda någon styrelsens vidare åtgärd. Av den ovannämnda promemorian framgår, att styrelsen ställde sig tveksam till frågan bl. a. därför att det svenska postverket sedan några år tillbaka infört ett nytt försändelseslag, masskorsband, som innebar den fördelen för både kunden och postverket, att vissa masssändningar ej alls behövde frankeras. Avsändaren hade endast att betala ett visst rabatterat belopp för hela sändningen. Vidare tvivlade man på att det fanns firmor med så stor korrespondens, att de skulle kunna ha verklig nytta av en frankostämpelmaskin. De korrespondenter som så önskade kunde (liksom f. n. är fallet) även få sina försändelser frankerade genom postverkets försorg mot viss avgift. Härtill kom, och detta var väl den väsentligaste synpunkten, att hela frågan om frankostämpling av postförsändelser ännu så länge ansågs befinna sig på experimentstadiet, och att styrelsen önskade taga del av de erfarenheter som gjorts i de länder, där frankostämpelmaskiner redan kommit i bruk, innan styrelsen gick i författning om att tillåta deras användning i Sverige.

Ungefär ett år efter behandlingen av ovannämnda framställning inkom till generalpoststyrelsen en förfrågan från finska poststyrelsen, i vilken omfattning frankostämpelmaskiner användes i den svenska posttjänsten och hur kontrollen och redovisningen av de därmed inflytande medlen vore ordnad. Av svaret på detta brev framgår, att en undersökning redan igångsatts, och att den svenska poststyrelsen tillskrivit postförvaltningarna i de länder, där sådana maskiner begagnades, och därvid utbett sig besked rörande de erfarenheter som gjorts och de kontrollföreskrifter som utfärdats.

Redan vid sekelskiftet hade emellertid poststyrelsen i Sverige haft anledning att taga ställning till olika förslag om användning av valörstämplarna i st. f. frimärken. I slutet av år 1900 inkom enligt anteckning i kameralbyråns (numera intendentsavdelningens) diarium (dnr 10741/2383 år 1900) från en civilingenjör Karl Isaksson i Stockholm ett erbjudande om en »automatapparat» för frankering av vanliga brev. Handlingarna i ärendet har ej påträffats bland arkivalierna, varför någon redogörelse för apparatens konstruktion ej kan lämnas här. En avskrift av ett yttrande, som på styrelsens uppdrag avgivits av intendenten för postverkets persedelförråd, finns dock kvar i ett annat ärende, som avser en liknande automat, men ej heller av denna avskrift kan man få en närmare uppfattning om hur apparaten var avsedd att fungera. Förrådsintendenten föreslog, att man borde avvakta de försök, som pågick vid huvudpostkontoret i Kristiania rörande frankostämpling av post. Civilingenjör Isaksson hade visserligen upplyst om att hans apparat icke var av samma konstruktion som den vid sagda postkontor befintliga, men, säges det i yttrandet, »i huvudsak är väl den dock densamma». Uppfinnaren hade erbjudit sig att låta tillverka en provapparat för 100 kronor. Ärendet föredrogs den 23 januari 1901 och föranledde då ingen åtgärd.

Det andra ärendet, som har anknytning till det nu nämnda, är ett erbjudande från en tysk uppfinnare, Herman Tzschneke (eller Tyschneke) i Dresden. Hans framställning inkom till generalpoststyrelsen den 24 januari 1903 (dnr 1074/252 år 1903, kameralbyråns diarium) och är skriven på svenska. Av den något bristfälliga översättningen framgår, att apparaten varit avsedd att kombineras med en brevlåda. Brevlådmynningen skulle vara stängd i apparatens »viloläge». Den kunde öppnas först sedan ett mynt, svarande mot brevets porto, stoppats in i apparaten. Detta mynt satte även igång apparatens mekanism, varigenom brevet stämplades och föll ned i en låda, där det kunde hämtas av brevlådtömmaren. Stämpelavtrycket skulle göras i röd färg. När lådan tömdes erhöles ett »märke» med uppgift om automatens nummer, antalet brev i lådan och det inbetalade portobeloppet. Hur portobeloppen registrerades framgår ej närmare av beskrivningen, men det ifrågasvarande märket torde motsvara de s. k. reversalen, som enligt nu gällande bestämmelser skall avlämnas till postanstalt samtidigt med frankostämplad post. Denna framställning remitterades till intendenten vid postverkets frimärksförråd för yttrande. Samtidigt fick denne yttra sig över ett ännu äldre förslag, vilket enligt vad som framgår av hand-

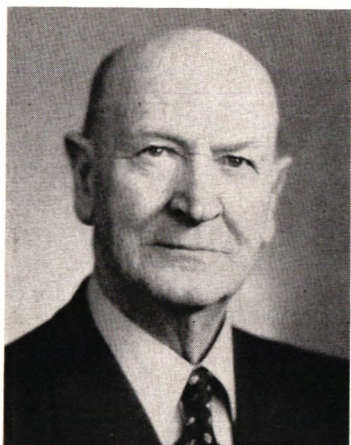
lingarna i ärendet, lämnats till poststyrelsen ca tio år tidigare. Detta förslag hade Hugo Tigerschiöld till upphovsman och gick ut på att postverket skulle anskaffa dels frankostämpelautomater (med urverk som automatiskt ändrade datum) för brevlådorna, dels stämpelmaskiner med kontrollapparater på postanstalterna, medelst vilka valörstämplar skulle påtryckas postförsändelserna.

Frimärksintendenten har i sin argumentation ställt systemet med stämpelautomater mot »frimärkssystemet». Han anför sålunda bl. a., att det skulle behövas ca 30 000 stämpelautomater (på brevlådor) och omkr. 5 600 stämpelmaskiner med kontrollapparater. Kostnaden för anskaffningen av ett så stort antal apparater skulle med all säkerhet komma att överstiga kostnaderna för frimärkstillverkningen och troligen belöpa sig till »flera millioner kronor». Med hänsyn härtill och till den omständigheten, att det vore osäkert, om apparaterna skulle kunna fungera under alla förhållanden, ställde sig intendenten tveksam till lämpligheten att anskaffa de föreslagna maskinerna. Möjligen skulle med stämpelautomat kombinerade brevlådor kunna komma till användning i de större städerna. »Men då borde» — heter det — »de brev, som upphämtas ur dessa automater sedermera frimärkas av vederbörande postkontor och behandlas på samma sätt som andra frankerade brev». Så skedde även med de brev, som stämplats i den ovannämnda stämpelautomaten vid postkontoret i Kristiania. Frimärksintendenten föreslog, att generalpoststyrelsen skulle inhämta yttrande från norska postförvaltningen om resultatet av proven med sistnämnda apparat. Styrelsen beslöt emellertid den 17 mars 1903, att ärendet ej skulle påkalla vidare åtgärd från styrelsens sida.

Vid denna tid gjordes även försök med frimärksautomater (jfr artikel av intendenten Gunnar Stenerudh i Posttryttaren år 1952). Styrelsen har med all säkerhet ansett, att även dessa prov borde få avslutas, innan stämpelautomater anskaffades. Utvecklingen har ju också sedermera gått i den riktningen, att brevlådorna i allt större utsträckning »kompletterats» med frimärksautomater.

*

Frågan om frimärkenas ersättande med valörstämplar dök upp igen år 1912. Då uppvaktades poststyrelsen av en svensk uppfinnare vid namn Thor Fridolf Mandahl (bild 1), och hans uppfinning avsåg en »apparat för stämpling och frankering av bref och dylikt». Avskrift av

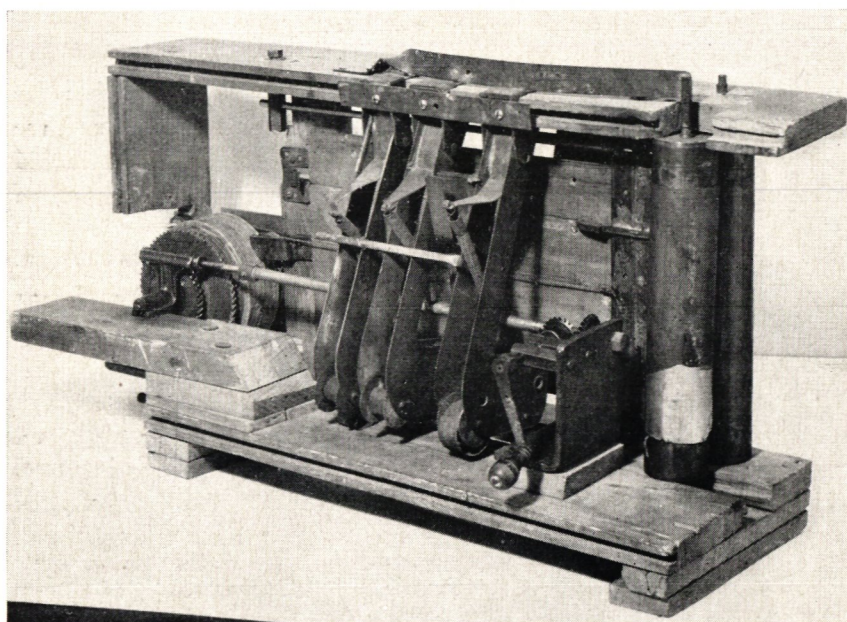
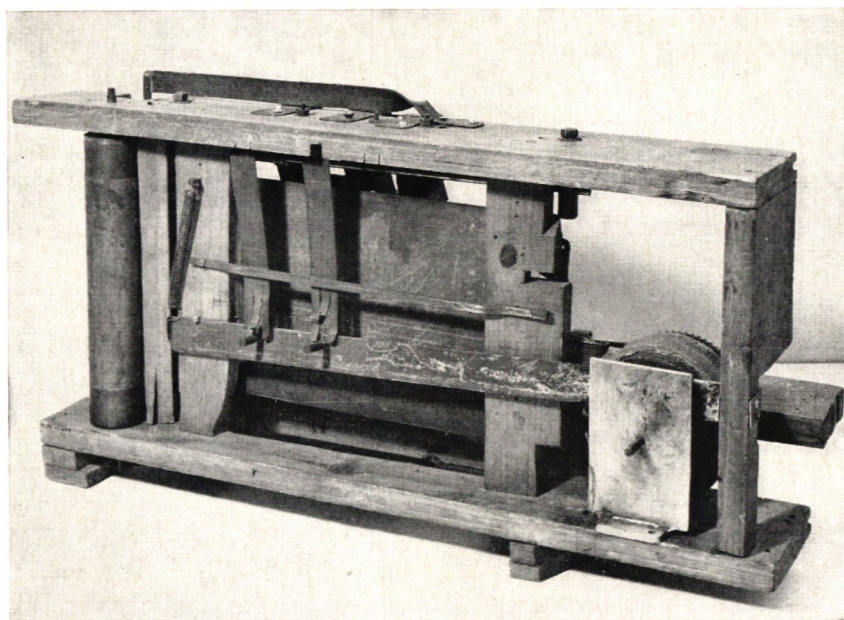

*Bild 1. Dir. Th. F. Mandahl
(f. 6/1 1875, † 26/2 1959).*

patentansökan, som är daterad i Kungl. Patent- och Registreringsverket den 26 april 1912, finns hos Postmuseum, som också i sin ägo har en försöksmodell av apparaten (bild 2). Den har skänkts till museet av uppfinnaren.

Modellen utvisar apparatens »innanmäte». Enligt beskrivningen var apparaten avsedd att anbringas på en brevlåda. För att kunna lägga ned ett brev i lådan måste man först stoppa in ett mynt, som svarade mot försändelsens porto, i en särskild öppning. Myntet påverkade apparatens rörelsemekanismer så att brevet stämplades ej blott med myntets valör utan också med särskild datumstämpel (således samma idé som den ovannämnda tyska apparaten). Påklistring av frimärken och datumstämpling på postanstalt skulle således bli obehövligen beträffande de försändelser, som postades i sådana brevlådor, vilka försetts med apparaten i fråga, varigenom tid och pengar skulle sparas både för postverket och korrespondenterna.

Provmodellen demonstrerades för några postmästare i Stockholm under maj månad 1912. Samtliga ansåg apparaten vara en värdefull uppfinning och förtjänt att komma till utförande. De påpekade också, att apparaten var ett gott uppslag till avskaffandet av frankotecken men tillade försiktigtvis »f. n. åtminstone i den inrikes posttrafiken». Den något negativa inställning till frimärkenas existensberättigande, som här kom till uttryck, kanske i viss mån får ses mot bakgrunden av att provisionen för försålda frankotecken, som vid vissa postkontor kunde uppgå till betydande belopp, indragits några år tidigare.

*Bild 2. Modell av »apparat för stämpling och frankering af bref och dylikt»,
uppfunnen av Th. F. Mandabl. Tillhör Postmuseum.*

Modellen underställdes även teknisk expertis, nämligen professorn i mekanisk teknologi vid Stockholms Högskola, G. Sellergren, som ansåg »de rörelsemekanismer, som uppfinnaren använt för att nå det med apparaten åsyftade ändamålet lämpliga, såsom varande på samma gång enkla som inventiösa». Han hade dock vissa erinringar att göra mot en del smärre tekniska detaljer, som bl. a. kunde medföra, att mynten skulle bli utsatta »för väl stark nötning». På det hela taget var han dock av den uppfattningen, att apparaten vid fackmässig tillverkning utan tvivel skulle komma att fylla det avsedda ändamålet.

Den av hr Mandahl konstruerade apparaten kom emellertid ej till praktiskt utförande trots de positiva uttalandena om dess lämplighet. Han fick liksom många andra uppfinnare röna ödet att vara före sin tid. Numera förekommer på sina håll i utlandet, bl. a. i USA och Västtyskland brevlådor, som är kombinerade ej blott med frankostämpningsmaskin utan även myntväxlingsapparat och — påstås det — i vissa fall ljudapparat, som framför ett tack till kunden («mail-o-mat», »Barfrankierungsbriefkasten»).

Det kanske kan vara av intresse i detta sammanhang att omnämna, att hr Mandahl vid tiden för sin uppfinning var anställd som operasångare vid Kungl. Operan i Stockholm. Han hade ej fått någon som helst teknisk utbildning. Uppfinnarbegåvningen var medfödd. Strax före sin bortgång i februari 1959 besökte han Postmuseum och lämnade kompletterande upplysningar om sin stämpningsapparat. Han visade sig trots sin höga ålder ha ett förvånansvärt gott minne och berättade livfullt även om sina levnadsöden, som förvisso icke hörde till de vardagliga. Även en annan utöware av de sköna konsterna, den norske djurmålaren Karl Ucherman, ägnade sitt intresse åt en apparat för mekanisk frankering. Dennes uppfinning, som dock ej är att förväxla med den här ovan tidigare nämnda provmaskinen vid postkontoret i Kristiania, kom till praktisk användning i den norska posttjänsten och anses vara den första i modern mening egentliga frankostämpningsmaskinen. Den var i användning åren 1903—1905. (Jfr artikel i Norsk Filatelistisk Tidskrift nr 3/4 1954, sid. 32 ff).

Det är känt, att ytterligare en svensk, A. E. Tillander, erbjudit postverket (i maj år 1921) en av honom uppfunnen »francostämpelapparat». Hur den var konstruerad har ej kunnat utrönas. Den synes emellertid ej ha tillverkats ens i försöksmodell.

Under tiden därefter fram till 1926 inkom till generalpoststyrelsen erbjudanden även från tillverkare av frankostämpplingsmaskiner i utlandet, bl. a. från L. Löber i Dortmund (20/6 1922) och Universal Postal Frankers Ltd, London (14/3 1922). Under år 1924, då 8:e världspostkongressen hölls i Stockholm, har även utländska dylika maskiner demonstrerats i Stockholm för representanter för svenska postverket. I ett specialnummer, som Svensk Trafiktidning utgav i samband med denna kongress, finns en artikel om frankostämpling («affranchissement par compteurs») samt tre annonser för maskintyperna Pitney-Bowes Postage Meter, Francotyp och Hasler.¹⁾

Det blev nu nödvändigt för poststyrelsen att ta sin inställning till frågan om införande av frankostämpplingsmaskiner i Sverige under omprövning. De maskiner som numera erbjöds hade med gott resultat använts i många främmande länder.

Som inledningsvis redan nämnts, igångsattes en utredning om villkoren m. m. för användningen av frankostämpplingsmaskiner i vårt land mot slutet av år 1924. I denna utredning, som bedrevs i III byråns (nuv. författningsbyråns) regi ingick dåvarande förste postassistenten, sedermera byrådirektören Erik Wink (bild 3) samt dåvarande postassistenten, sedermera postdirektören Arvid Linnäs (bild 4). Provingen och anskaffningen av maskiner ävensom sedermera godkännande av maskintyper och utfärdande av tillståndsbevis handhades redan från början av II byrån (numera intendentsavdelningen). Bland de länder, där år 1926 frankostämpplingsmaskiner var i användning, kan följande

1) År 1954 inkom till generalpoststyrelsen en framställning från en ingenjör Sven Lannmark om att få på postverkets bekostnad utexperimentera en frankostämpplingsautomat kombinerad med brevlåda. En provapparat demonstrerades också, men poststyrelsen ansåg sig ej kunna bifalla framställningen (jfr ärendet med dnr Inta 710/54). Apparaten finns beskriven i en artikel i Industritidningen Norden, nr 2/1955. Av artikeln framgår även, att ingenjör Lannmark redan 1927 tillsammans med två andra uppfinnare inlämnat ett förslag om dylik automat till poststyrelsen.

Under år 1955 var en med brevlåda kombinerad frankostämpplingsautomat uppsatt på prov på postkontoret Stockholm 1 (från mitten av maj och under ca två månader framåt). Denna apparat var av tyskt fabrikat («Autofranc», tillv. Hänel & Schwartz, Berlin). Den var avsedd för vanliga brev om högst 20 g vikt och för ett porto av 25 öre. Apparaten, som icke använts vidare, finns numera bland Postmuseets samlingar.

Bild 3. Byrådirektören Erik Wink
(f. 10/4 1888).

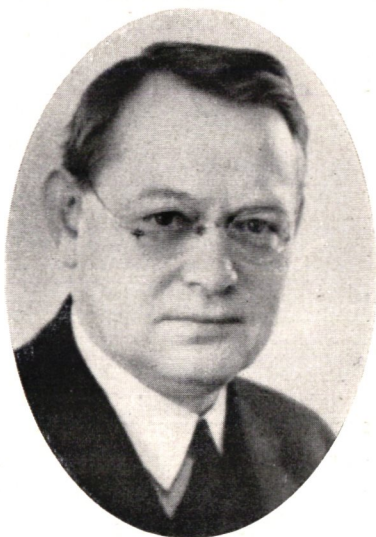

Bild 4. Postdirektören Arvid Linnäs
(f. 7/12 1889, † 20/12 1958).

nämnas: USA, Belgien, Brasilien, Danmark, Frankrike, Indien (brittiska), Irland, Luxemburg, Norge, Nya Zeeland, Schweiz, Storbritannien och Tyskland. Närmare undersökningar rörande villkoren för användning m. m. av maskinerna gjordes beträffande Danmark, Frankrike, Schweiz, Storbritannien och Tyskland.

Under utredningens gång visade det sig, att de problem, som det framför allt gällde att lösa, kunde delas upp på följande huvudgrupper:

1. Maskintyper
2. Sättet för postavgifternas erläggande
3. Inlösen av feltryck
4. Stämpelklichéns utseende
5. Provmaskiner.

Vid valet av lämpliga maskintyper stannade poststyrelsen inför de maskiner, som redan prövats och godkänts i vissa andra länder och även demonstrerats hos styrelsen med gott resultat. Dessa typer var: Pitney-Bowes Postage Meter, Neopost, Universal 5 och Hasler. Samtliga dessa typer var försedda med dubbla räkneverk och spärranordning, något som ansågs nödvändigt dels från kontrollsynpunkt dels

med hänsyn till betalningssättet för postavgifterna. Styrelsen ansåg nämligen, att betalning för »genom maskin anbringade frankostämplat» borde erläggas i förskott.

Beträffande frågan om inlösen av felstämplade försändelser följdes det danska och schweiziska exemplet att medge inlösen endast av felaktiga eller ofullständiga stämpelavtryck. I Danmark restituerades valörvärdet med avdrag av 5 % och i Schweiz med avdrag av 1 centime per stämpeltryck. Det ansågs mest praktiskt att bestämma avdraget till 1 öre.

När styrelsen den 1 juli 1926 fattade sitt principbeslut om införande i svenska postverket av frankostämpelmaskiner hade som av nedanstående in extenso återgivna protokollsutdrag framgår frågan om stämpelklichéernas utseende ännu ej lösts. Däremot hade förrådsintendenten fått i uppdrag att anskaffa två provmaskiner av i protokollet närmare angiven typ.

»Utdrag ur protokollet, hållet hos Kungl. Generalpoststyrelsen vid dess sammanträde i Stockholm den 1 juli 1926.

S. D. Upptogs frågan om införande av frankostämpelmaskiner; och beslöts, efter gemensam föredragning av cheferna för andra och tredje byråerna,

att frankostämpelmaskiner av de fabrikat och den konstruktion med dubbla räkneverk och automatisk spärranordning, som kunde komma att av Generalpoststyrelsen godkännas, skulle från och med den 1 oktober 1926 kunna få användas av korrespondenter för frankering av utav dem avsända postförsändelser,

att betalning för genom sådan maskin anbringade frankostämplat skulle av vederbörande korrespondent erläggas i förskott,

att felaktiga och ofullständiga stämpelavtryck skulle inlösas till stämpelarnas valör med avdrag av 1 öre per försändelse,

att åt förrådsintendenten skulle uppdragas att för användning å postkontor inköpa två maskiner, varav den ena av fabrikat The Pitney-Bowes Postage Meter, modell A, samt den andra av fabrikat The Universal Postal Franker. Den ena av dessa modeller skulle uppställas å postkontor i Stockholm och den andra å postkontor i Göteborg,

att stämpelkliché till frankostämpelmaskin skulle innehålla var för sig, valörstämpel, kombinerad med datum- och ortsstämpel, ävensom eventuellt korrespondentens namn- eller firmastämpel, vilken emellertid icke finge anbringas i själva de postala stämplarna,

att chefen för II byrån skulle äga uppdraga åt kompetent person att utarbeta förslag till stämpelkliché.

— — — — —
Som ovan.

Vid protokollet,
Arv. Frithiof.»

Som av protokollet vidare framgår, hade styrelsen ej heller i sitt beslut närmare angivit vilka maskintyper (fabrikat) som skulle få användas av enskilda korrespondenter för frankering av postförsändelser utan endast meddelat, att beslutet avsåg sådana maskiner, »som kunde komma att av generalpoststyrelsen godkännas».

Att generalpoststyrelsen de facto måste anses ha godkänt de i det föregående omnämnda typerna redan vid beslutets fattande framgår av följande. Några dagar efter den 1 juli 1926 anhöll generalagenten i Sverige för den ovannämnda maskinen Universal 5 att även få en annan maskin, benämnd Midget 3, godkänd. I en promemoria, daterad den 12 juli 1926, anföres bl. a., att sistnämnda maskintyp, som demonstrerats för generalpoststyrelsen, »ur säkerhetssynpunkt synes vara jäm-

förlig med den *redan godkända* (kursiverat här) modellen Universal 5 och i övrigt uppfylla de fordringar, som generalpoststyrelsen ställt».

Generalagenterna för resp. maskinfirmor erhöll emellertid under rättelse om styrelsens godkännande först genom särskilda skrivelser, som daterats den 3 augusti 1926.

Namnen på dessa generalagenter eller — som de kallades till en början i de postala författningarna — försäljningsombud och de maskiner de representerade framgår av följande sammanställning:

Försäljningsombud	Maskintyp	Tillverkare
Dir. A. R. Nordwall, Djursholm	The Pitney-Bowes Postage Meter	Pitney-Bowes Postage Meter Co., USA
AB Johnson, Forsberg & Co., Skeppsbron 20, Stockholm	Universal 5	Universal Postal Fran- kers Ltd, London
AB Ätvidabergs Indu- strier, Ätvidaberg	Neopost	Neopost Ltd, London
AB Real, Malmtorgs- gatan 1, Stockholm	Hasler	Hasler A. G., Bern
Waldenström & Lord AB, Stockholm	Universal 5 och Midget 3	Universal Postal Fran- kers Ltd, London

Av tablån framgår, att två firmor ansökt om godkännande av Universal 5. I generalpoststyrelsens cirkulär nr 49 för år 1926, där beslutet om användandet av frankostämpplingsmaskiner kungjordes första gången, är dock blott firman Waldenström & Lord AB omnämnd som auktoriserat ombud för sistnämnda maskin. De av generalpoststyrelsen antagna försäljningsombuden fick avge särskilda ansvarsförbindelser, som även var undertecknade av maskinernas tillverkare. Ytterligare tre maskintyper godkändes under år 1926 nämligen Francotyp A och Francotyp B (den 6 november) och Universal NZ (den 10 december). Ombud för de båda förstnämnda maskinerna var Axel Wibels Maskinaffär AB i Stockholm och för den senare maskinen Waldenström & Lord AB. Tillverkare var Francotyp Gesellschaft m.b.H., Berlin resp. Universal Postal Frankers Ltd London.

Under efterföljande år har tills dato ytterligare ett antal maskintyper godkänts. De är angivna i följande sammanställning i kronologisk ordning efter datum för beslutet om godkännandet.

Maskintyp	Datum för godkännandet ¹⁾	Försäljningsombud	Tillverkare
Francotyp C	23/12 27	Axel Wibels Maskinaffär AB	Francotyp Gesellschaft m.b.H.
Five Value Midget	23/12 27	Waldenström & Lord AB	Universal Postal Frankers Ltd
Three Value			
Neopost	22/6 28	AB Ätvidabergs Industrier	Neopost Ltd
Hasler B	21/6 29	AB Real	Hasler A. G.
Francator	21/12 29	AB Francator, Stockholm	AB Francator
Six Value Neopost	21/11 30	AB Ätvidabergs Industrier	Neopost Ltd
Hasler C	30/9 39	AB Comptometer, Stockholm	Hasler A. G.
Francator K	4/2 44	Maskinaffären Carl Lamm AB, Stockholm	AB Francator
Taxo-post (»svarta serien»)	28/6 44	AB Hadar Schmidt, Stockholm	AB Hadar Schmidt
Francotyp Cc	17/9 50	Maskinaffären Carl Lamm AB	Francotyp Gesellschaft m.b.H.
Taxo-post (»grå serien»)	16/3 51	AB Hadar Schmidt	AB Hadar Schmidt

Axel Wibels Maskinaffär AB upphörde att vara ombud för Francotyp A, B och C den 13 augusti 1929. Agenturen övertogs av Maskinaffären Carl Lamm AB. Under år 1931 övertog Wibels Maskinaffär AB agenturen för maskinerna av märket Hasler men överlät den sedermera på AB Comptometer, som i sin tur under år 1943 överlät den på Bertil Stenbeck AB, Stockholm, som alltså innehar densamma.

Frankostämpplingsmaskinerna tillhandahålls sålunda ej av postverket. En person eller firma som önskar skaffa sig en sådan maskin måste därför vända sig till en av de auktoriserade försäljare, som är ombud för någon av de av poststyrelsen godkända maskintyperna. Tillstånd

¹⁾ Datum för godkännandet av förbindelsen från vederb. återförsäljare och tillverkare.

(licens) erfordras också för varje särskild maskin, innan den får tas i bruk. Sådant tillstånd har alltsedan första början meddelats av poststyrelsen. Varje maskin tilldelas ett särskilt nummer, licensnumret. För varje maskintyp gäller särskilda nummerserier.

För de första godkända maskintyperna fastställdes följande nummer-serier den 17 september 1926:

Hasler	101—200
Midget 3	201—300
Neopost	301—400
Pitney-Bowes Postage Meter	401—500
Universal 5	501—600

Numren 1—100 förbehölls postverkets egna maskiner.

När ny typ av märket Hasler infördes, ändrades numren för Hasler här ovan, vilken typ sedan kallades Hasler A, till 101—110. Midget 3 erhöll även numren 1201—1300. Sedan användningen av sistnämnda maskin upphört med utgången av år 1950 övergick numren 201—299 och 1201—1299 på Taxo-post. Nummerserien för Neopost ändrades sedermera till 301—350 och numren för Pitney-Bowes Postage Meter samt Universal 5 överflyttades så småningom till Francator K resp. Taxo-post (jfr tabell nr 1 i slutet av artikeln).

Den 21 december 1926 bestämdes nya nummer för de senare under detta år godkända modellerna Universal NZ samt Francotyp A och B. Nummerserien för Universal 5 delades upp, så att Universal NZ fick numren 551—600. Francotyp A tilldelades numren 601—650 och Francotyp B numren 651—700. De under senare år fastställda numren framgår av den ovannämnda tabellen. I tabell nr 2 har även intagits uppgift om namnet på innehavarna av de första licenserna av varje maskintyp.

Stämpelklichén har alltsedan frankostämpplingsmaskinerna kom i bruk innehållit dels en valörstämpel, dels en datumstämpel med namnet på den ort, där de frankostämplade försändelserna inlämnas. Redan från början bestämdes också, att klichén skulle anses vara postverkets egendom under den tid dispositionsrätten över maskinen tillkommer licensinnehavaren. Datum- och valörstämpeln får förfärdigas och levereras endast i sådant utseende som av generalpoststyrelsen fastställts. Detta innebär även att stämpelklichén ävensom i förekommande fall viss reklamtext i varje enskild maskin måste godkännas av styrelsen, innan licens utfärdas.

Bild 5. Det år 1926 godkända förslaget till frankostämpelkliché.
Orig. i Postmuseets ägo.

De första klichéerna godkändes den 10 augusti 1926. Förslaget till dessa klichéer (bild 5) hade uppgjorts av framlidne professor Olle Hjortzberg efter skisser av dåvarande postassistenten numera förste byråsekreteraren i poststyrelsen W. Wik. I det ovannämnda cirkuläret nr 49/1926 finns en avbildning av den godkända stämpelklichén, som återges här nedan (bild 6).

Bild 6. Den i generalpoststyrelsens cirkulär nr 49/1926 återgivna klichén.

Enligt de av generalpoststyrelsen utfärdade föreskrifterna skulle frankostämpeleinnehållaren och datumstämpeleinnehållaren överensstämja med denna avbildning. För stämplingen skulle användas »högröd» färg, vilket var en översättning av det i det internationella postavtalet använda uttrycket »rouge vif». Generalpoststyrelsen nödgades emellertid snart nog godkänna klichéer, som avvek från normalstorleken. Sålunda medgav styrelsen den 6 november 1926, att för maskinerna av märket Franco-typ A och B finge användas frankostämpel, som något avvek från de fastställda måtten. Beträffande maskinen Neopost hade tillverkaren meddelat, att dessa maskiner ej kunde utföras med stämpelkliché i enlighet med poststyrelsens krav. I detta fall beslöt styrelsen, att någon förändring av klichéerna ej skulle medges, men att de redan levererade och inköpta maskinerna fick behålla datumstämpelklichéerna i det ursprungliga utförandet (den yttre ringens diameter 22 mm, den inre ringens 14 mm).

Mot valörstämpeleinnehållarens utformning gjordes anmärkning från Riksheraldikerämbetet den 26 maj 1939 under den motivering, att rikssymbolen, de tre kronorna, icke satt samlad utan var »uppblandad» med vapnet »ovidkommande» element. Ett nytt förslag till kliché utarbetades av framlidne förste byråsekreteraren i generalpoststyrelsen A. Wallerström och godkändes av Riksheraldikerämbetet den 14 september 1942 och av poststyrelsen den 9 oktober samma år. En avbildning av det godkända förslaget återges på nästa sida (bild 7).

I den nya klichén är som synes riksvapnet placerat fritt överst i valörstämpeln och ordet Sverige längst ned. Licensnumret är överflyttat till datumstämpeln.

Valörstämpelns rektangulära fält skulle enligt de nya bestämmelserna ha måtten 29 mm i höjd och 27 mm i bredd. Datumstämpelns diameter skulle vara 27 mm. De nya klichéerna skulle genom vederbörande till-

Bild 7. Det år 1942 godkända förslaget till ny frankostämpelkliché.
Orig. hos generalpoststyrelsen.

verkares försorg anbringas i varje senast den 1 januari 1944 levererad maskin (såväl ny som begagnad). Stämpelklichéerna i maskiner av typerna Five Value Midget, Midget 3, Neopost, Three Value Neopost och Universal 5 skulle dock få t. v. behållas vid de förutvarande måtten. Även för de maskiner, som vid årsskiftet 1943/44 var i bruk, fick i maskinerna befintliga klichéer användas, dock endast så länge ombyte av licensinnehavare ej skett.

Som i det föregående nämnts hade de av generalpoststyrelsen tillsatta utredningsmännen även tagit upp frågan om att anskaffa provmaskiner för postverkets räkning för att generalpoststyrelsen skulle få erfarenhet

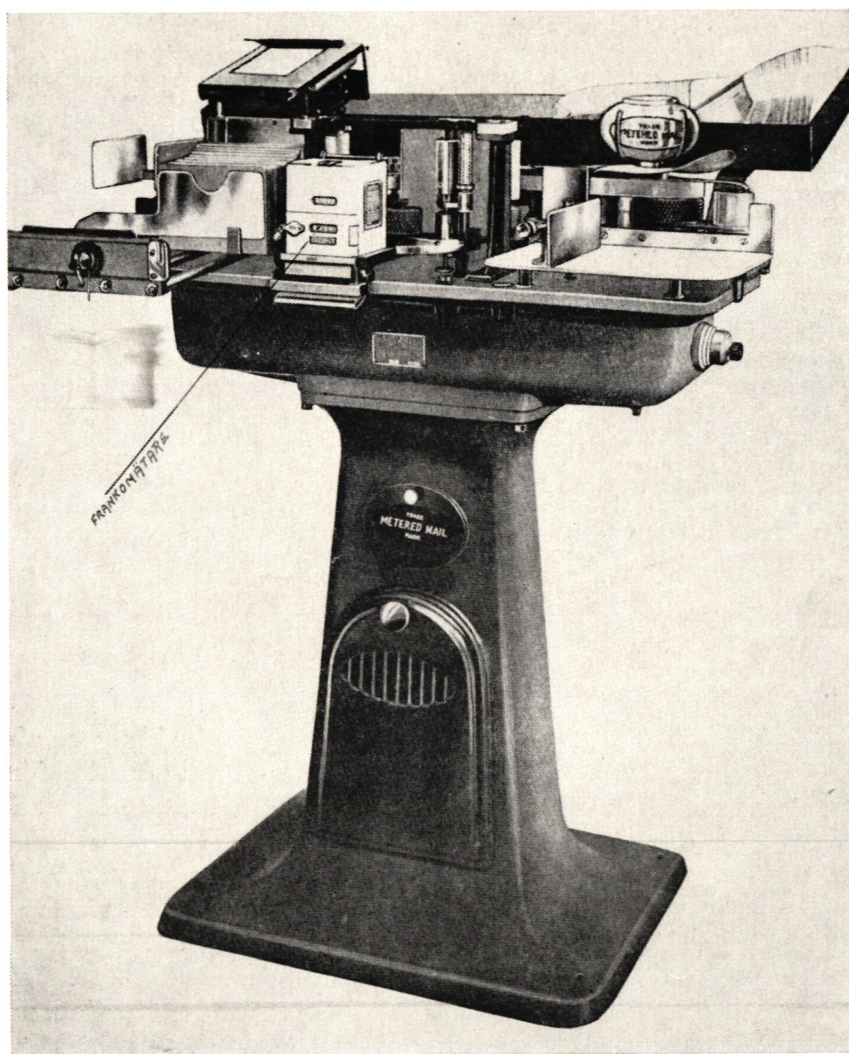

Bild 8. Frankostämpningsmaskin, »Pitney-Bowes Postage Meter».

om maskinernas funktionerande och därigenom kunna utfärda erforderliga föreskrifter för deras användning, kontroll och redovisning av de medel, som skulle inflyta för den frankostämpade posten. Till en början inköptes två maskiner (generalpoststyrelsens beslut den 1 juli

1926, dnr III 1801), den ena av typen Pitney-Bowes Postage Meter (modell A) och den andra av typen Universal NZ (se bilderna 8 och 9).

Den förstnämnda maskinen inköptes den 27 augusti 1926 för 5 450 kr. I detta belopp ingick ej kostnaden för »tryckapparaten» jämte »mätaren» (d. v. s. en tryckvals med valörstämplat och tillhörande

The UNIVERSAL POSTAL FRANKER

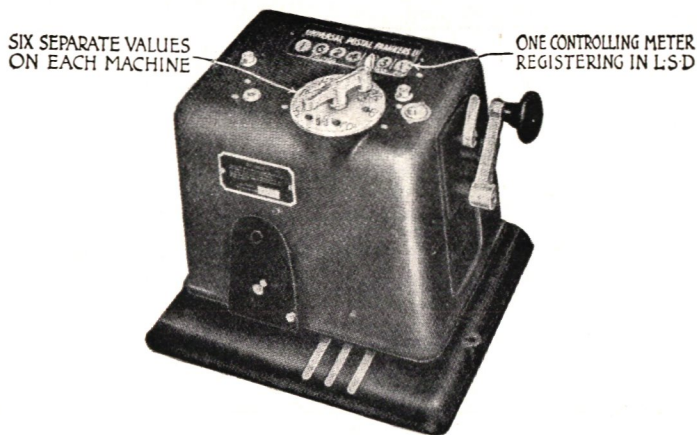
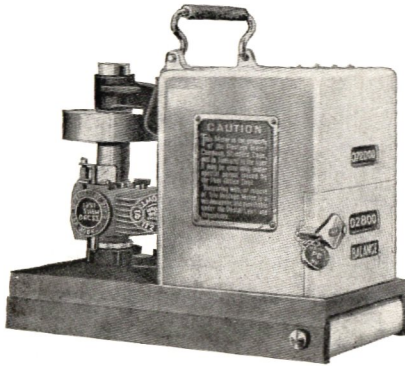

Bild 9. Frankostämpningsmaskin, (»mätaren») till Pitney-Bowes maskinen.

räkneverk, bild 10). Sex stycken »frankotryckapparater» inköptes enligt bemyndigande från generalpoststyrelsen den 8 april 1927 för 2 128 kr 95 öre. Räkneverket var ej till salu utan tillhandahölls mot en viss årshyra (ca 450 kr per år). Leveransen av denna apparat försenades på grund av att fabriken standardmått på datum- och valörstämplatarna ej stämde överens med de av generalpoststyrelsen utfärdade anvisningarna. Maskinen blev därför ej klar att tagas i bruk förrän i maj år 1931. Den användes först på postkontoret Stockholm 1 under ca två år och därefter på postkontoret Stockholm 16, dit den levererades i april 1933. Den var i bruk där till dess att den år 1934 överfördes till postverkets verkstad. Där byggdes den om till brevstämpningsmaskin och levererades troligen i maj år 1935 till postgirokontoret, där den under några år användes för stämpling av postgiroförsändelser. Den togs ur bruk under år 1940 och finns icke längre i postverkets ägo.

Pitney-Bowes Postage Meter var en elektriskt driven maskin. Däremot var den andra modellen, Universal NZ, av utfärdade tjänsteföreskrifter att döma handdriven. Den tilldelades postkontoret Göteborg 1 i början av år 1927, därefter (1929) postkontoret Gävle 1 samt slutligen (1930) postkontoret Örebro 1. Den överfördes till postverkets verkstad i början av 30-talet och har sedan dess icke använts i posttjänsten. Ej heller

*Bild 10. Bild av tryckvalsen jämte räkneverket
Universal NZ, för handdrift.*

denna maskin finns kvar. Den har liksom Pitney-Bowes maskinen aldrig funnits bland Postmuseets samlingar. Dessa båda maskiner hade lic. nr 1 och 2. Hittills (i juni 1959) har 17 st licenser utfärdats för maskiner i posttjänsten. En sammanställning över dessa maskiner är intagen i tabell 3 i slutet av artikeln.

Generalpoststyrelsen hade även att i samband med frankostämpningsmaskinernas införande låta utarbeta anvisningar dels för dem som skulle använda maskinerna, dels för de postkontor, som skulle utöva kontroll över desamma. Allmänna anvisningar för maskinernas användning utfärdades första gången (i stencilerad upplaga) i september 1926. Tryckta sådana anvisningar utkom i november samma år. Även tjänsteföreskrifter för postkontoren utgavs (i stenciltryck) första gången i september 1926. Nya sådana föreskrifter utkom i februari 1927. De för licensinnehavarna meddelade anvisningarna och tjänsteföreskrifterna för postanstalterna utgavs 1928 som bilaga A till Postreglemente III i samband med utgivandet av en ny upplaga av detta reglemente den 7 februari sistnämnda år. Särtryck av bilagan tillhandahölls vederbörande licensinnehavare. Sedermera inarbetades tjänsteföre-

skrifterna i reglementet (fr. o. m. 1937 års upplaga). De för korrespondenterna avsedda allmänna föreskrifterna meddelas allttjämt i en bilaga, som även tillhandahålls separat. Senaste upplagan av dessa föreskrifter utkom i april 1950. Envar licensinnehavare tillställs automatiskt dylika föreskrifter i samband med beviljandet av licensen. År 1943 utgav generalpoststyrelsen för första gången en särskild publikation benämnd »Frankostämpningsmaskinerna», som innehöll beskrivningar och avbildningar av de vanligaste, för användning inom Sverige godkända typerna av frankostämpningsmaskiner ävensom anvisningar rörande kontrollen över maskinerna m. m. Publikationen var icke avsedd att ersätta tidigare utfärdade gällande bestämmelser utan endast att komplettera och förtydliga dessa i den mån, som visat sig erforderligt. Ny upplaga har utkommit i augusti 1951.

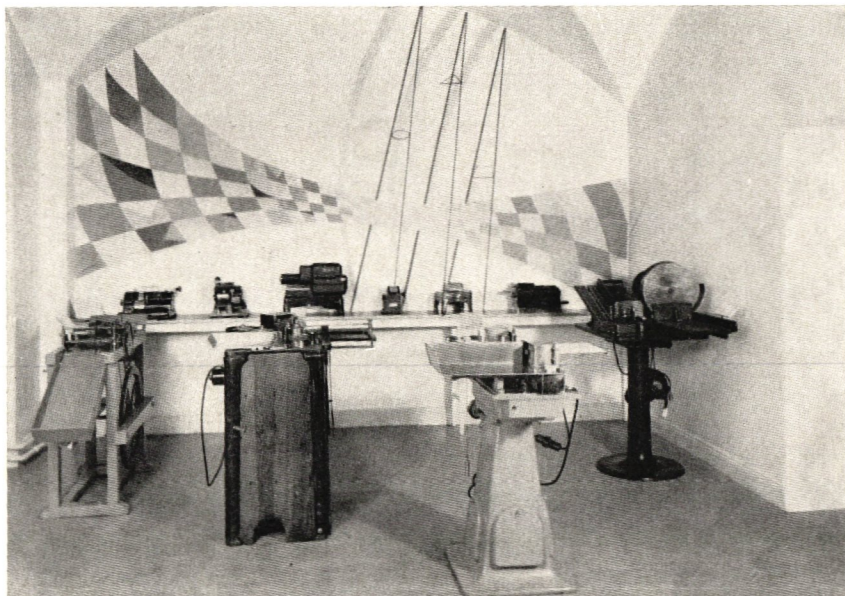
Det är nu drygt 30 år sedan frankostämpningsmaskinerna infördes i Sverige. De gångna åren har — såsom även framgår av tabell nr 5 — visat, att dessa maskiner även i vårt land fyllt ett behov. Användningen av maskinerna har varit till gagn både för postverket och vederbörande korrespondenter. För korrespondenterna innebär användningen av frankostämpningsmaskiner bl. a. skärpt kontroll över portoförbrukningen, möjlighet att erhålla en reklamkliché i samband med frankostämpeln ävensom möjlighet till en senare inlämningstid av posten. För postverkets vidkommande består fördelarna med »frankostämpningssystemet» framför allt i att posten erhålles frankerad, stämplad och ordnad, vilket även har till följd, att den frankostämplade posten kan behandlas snabbare. De påståenden om fördelarna med nämnda system, som gjordes i den inledningsvis omnämnda skrivelsen från Sveriges Skeppsklarerare- och Skeppsmäklareförening i Stockholm, äger således allttjämt sin giltighet.

Att maskinerna ej fått större användning i den interna posttjänsten torde bero på att de nuvarande typerna i främsta rummet lämpar sig bäst för specialkassor vid de större postanstalterna t. ex. där massinlämning av paket förekommer i stor omfattning. Vidare har de tjänsteföreskrifter, som utfärdats för dessa maskiner, med hänsyn till kontrollen måst göras utförliga, vilket verkat hämmande i sådana fall, där ombyte av personal ofta förekommer.

Det var ursprungligen avsett, att denna artikel även skulle inrymma redogörelse för frankostämpningsmaskinernas allmänna konstruktion m. m. Av olika anledningar har det emellertid ansetts lämpligast, att en

sådan redogörelse lämnas i ett senare nummer av denna publikation.

De uppgifter, som här ovan meddelats, har hämtats ur generalpoststyrelsens ad acta-lagda handlingar, Postmuseets samlingar, generalpoststyrelsens cirkulär, liggare och anteckningar hos avd. för frankostämp-
lingsmaskiner på generalpoststyrelsens intendentsavdelning, samt muntliga upplysningar, som välvilligt lämnats av tjänstemän hos generalpoststyrelsen. Ett uttalande i Svensk Filatelistisk Tidskrift nr 4 för år 1903, som återgetts av civilingenjör Thorsten Ingeloff i Karlstad i en sakrik och initierad artikelserie om Nordiska frankostämplarna i årgång 1945 av samma tidskrift, har gett impuls till att forska bland arkivalierna kring sekelskiftet.

Frankostämpningsmaskiner utställda i Postmuseum. Förteckning över dylika maskiner i museets ägo, se tabell 4.

Tabell nr 1.

Five Value Midget 801—900

Nummerserien sedermera överflyttad på Francotyp C, sedan maskintypen upphört med utgången av år 1950.

Francotyp C 701—800, 1701—1799, 2701—2799, 3701—3799
4701—4799, 5701—5799, 6701—6799
7701—7799, 8701—8799, 9701—9799
801—899, 1801—1899, 2801—2899, 3801—3899
4801—4899, 5801—5899, 6801—6899
7801—7899, 8801—8899, 9801—9899

Three Value Neopost 351—400

Hasler B 111—200

Francator 901—999, 1901—1999, 2901—2999, 3901—3999
4901—4999, 5901—5999, 6901—6999
7901—7999, 8901—8999, 9901—9999
19001—19099, 19100—19199, 19200—19299
19300—19399, 19400—19499, 19500—19599
19600—19661

Six Value Neopost 1001—1050

Nummerserien sedermera tilldelad Francotyp Cc.

Hasler C 1101—1199, 2101—2199, 3101—3199

Francator K 401—499, 1401—1499, 2401—2499, 3401—3455

Taxo-post 501—599, 1501—1599, 2501—2599, 3501—3599
4501—4599, 5501—5599, 6501—6599, 7501—7599
8501—8599, 9501—9599
201—299, 1201—1299, 2201—2299
3201—3299, 4201—4299, 5201—5299, 6201—6299
7201—7299, 8201—8299, 9201—9299

Francotyp Cc 1001—1099, 2001—2099, 3001—3099

4001—4099, 5001—5099, 6001—6099, 7001—7099
8001—8099, 9001—9099, 10001—10499

Anm. Numren på jämna hundratal har i regel ej kommit till användning.

Tabell nr 2.

Maskintyp	Lic.nr	Licensinnehavare	Lic. bev. år
Universal 5	501 ¹⁾	Riksföreningen för Svensk- hetens bevarande i utlan- det	1929
Neopost	301	Ätvidabergs Utställning ..	1926
Hasler	101	AB Real	1926
Midget 3	201	Ählén & Holm AB	1926
Francotyp A	601	Albert Bonnier	1926
» B	651	AB Nordisk Varuförmedling Nova	1927
Five Value Midget	801	AB John A Gahm	1927
Francotyp C	701	AB Wahlbecks Fabriker ..	1938
Three Value Neopost	351	Karlskrona Utskänknings AB	1929
Hasler B	111	Nordiska Röraktiebolaget..	1929
Francator	901	AB Francator	1930
Six Value Neopost	1 001	Östra Skånes Andelsslakteri- förening	1930
Hasler C	1 101	Nordiska Röraktiebolaget..	1939
Francator K	401	AB Uddeholmsagaturen, Stockholm	1944
Taxo-post	501	AB Eol, Uddevalla	1946
(»svarta serien»)			
Francotyp C c	1 001	AB Termostatik, Stockholm	1951
Taxo-post	201	AB Bröderna Clæsson, ABC-Fabrikerna, Kung- älv	1951
(»grå serien»)			

¹⁾ Maskinen har skänkts till Post-
museum år 1938.

Tabell nr 3.

I posttjänst använda maskiner med lic.nr 3—17.

Lic.nr	Maskintyp	Använd vid post- anstalten	År	Anm.
3	Francotyp C	Borås 1	1935—1940	
4	Hasler C	»	1940	(fr. slutet av sept. till början av dec.)
5	Francotyp A	»	1940—	
6	Francotyp A	Stockholm Ban	1945—1956	
7	Francotyp A	»	1945—1957	
8	Francotyp A	Göteborg 1	1950—1954	
9	Francotyp A	Borås 1	1950—	
10	SATAS Guichet	Stockholm 20	1958—1959	Provmask. Lev. genom Hugin kassaregister.
11	Francotyp C	Stockholm 7	1955—	
12	Francotyp C	Stockholm 7	1957	
		Älvsered	1958	
		Postverkets Adressregister	fr. 7/5 1958—	
13	Francotyp C	Stockholm Ban	1957—	
14	Francotyp C	»	1957—	
15	Hasler C	Stockholm 7	1956	
		Stockholm Ban	1957	
		Stockholm 20	1958—	
16	Francotyp C	Göteborg 1	1957—	
17	Francotyp C	Malmö 1	1957—	

Tabell nr 4.

Frankostämpplingsmaskiner i Postmuseets ägo.

Postmuseet har i sin ägo 13 frankostämpplingsmaskiner, som erhållits genom gåvor från olika håll. De äro av följande typer:

	Antal
Universal 5	4
Neopost	2
Hasler B	1
Midget 3	4
Francotyp C	1
Francator	1

Tabell nr 5.

Antal maskiner vid utgången av år		Avgifter för frankostämplade försändelser		Postverkets in- komster av fri- märksförsäljning ¹⁾ motsv. år	Inkomsterna av franko- stämpling i % av fri- märksupp- börden
antal	st	år	kr		
1927	85	1927	863 509	51 268 256	1,68
1928	139	1928	1 523 229	52 065 252	2,93
1936	1 175	1936	8 304 021	53 993 623	15,38
1940	1 875	1940	10 976 426	58 016 961	18,92
1946	3 000	1946	22 779 120	97 708 402	23,31
1958	5 754	1958	74 788 770	194 236 371	38,50

¹⁾ I dessa belopp ingår således ej postavgifter för tjänsteförsändelser, avgifter för utgivar- och masskorsband m. m.